

HÖGSKOLAN
I HALMSTAD

Religionsvetenskap 61-90hp

KANDIDATUPPSATS

“Ai Capi dei popoli belligeranti”

Benedikt XV, fredsnoten 1917 och en kyrkofientlig tidning.

Mattias Allgulin

Religionsvetenskap 15hp

Halmstad 2015-10-19

Högskolan i Halmstad
Sektionen för Humaniora
Religionsvetenskap 61-90hp

”Ai Capi dei popoli belligeranti”

Benedikt XV, fredsnoten 1917 och en kyrkofientlig tidning.

Författare: Mattias Allgulin
Handledare: Heike Peter
Examinator: Jürgen Offermanns

Abstract

I föreliggande uppsats har jag genomfört en undersökning där påve Benedikt XV och hans försök att få ett slut på Första världskriget står i centrum. Under sommaren 1917 skickar påven ut en så kallad not till de stridande länderna där han uppmanar dem att sluta fred.

Undersökningen tar avstamp i begreppet sekularism och jag vill med undersökningen visa att 1900-talets realpolitik ersatt påvens tidigare makt över kontinentens politik. Undersökningens huvudsakliga material är artiklar och telegram publicerade i Hallandsposten under 1917.

Nyckelord:

Sekularisering

Sekularism

Första världskriget

Hallandsposten

Innehållsförteckning

1. Inledning	s.1
1.1 Bakgrund	s.1
1.2 Syfte och frågeställningar	s.2
1.3 Forskningsöversikt	s.2
1.3.1 Benedikt XV	s.2
1.3.2 Svensk press under Första världskriget	s.7
1.4 Material	s.8
1.5 Teori och metod	s.10
1.5.1 Sekularisering och sekularitet	s.10
1.6 Avgränsningar och urval	s.12
1.7 Centrala begrepp	s.12
2. Resultat	s.13
2.1 Påvens fredshot	s.13
2.2 Påvens fredshot i Hallandsposten, 1 januari – 31 juli 1917	s.15
2.3 Påvens fredshot i Hallandsposten, 1 augusti – 31 december 1917	s.19
3. Analys	s.30
4. Källmaterial och litteratur	s.33
4.1 Källmaterial	s.33
4.2 Litteratur	s.33
4.3 Internetkällor	s.34

1. Inledning

1.1 Bakgrund

Strax före tio på förmiddagen bröt helvetet ut igen. Artilleriet dånade, kulsprutorna knattrade, eldkastarnas röd-gula flammor väste när de slickade den redan sönderbrända marken och över allt detta hördes skriken. Skriken från sårade och vettskrämda soldater, skriken från befäl som manade soldater till anfall och skriken från andra befäl som förtvivlat försökte få sina soldater att stanna och slåss. Efter nio timmars vildsint strid var det över och lugnet lägrade sig återigen runt den lilla franska byn St. Julien. De tyska förband som gått till anfall på förmiddagen stod som segrare och hade lyckats återta marken de förlorat ett par dagar tidigare. Kvar på slagfältet låg ungefär 2000 döda och 3500 sårade hade rapporterats in under dagen.¹

Detta var bara en av många strider som utkämpades 1 augusti 1917. En liten och i det stora sammanhanget helt obetydlig strid i ett krig som hade vuxit dess skapare över huvudet. Om striderna vid St. Julien 1 augusti 1917 vet vi inte så mycket, det finns en liten fotnot här och en rapport där men eftersom striden bara var en av många liknande denna dag ingår den inte i det allmänna historiemedvetandet. Det samma kan sägas om en annan händelse som utspelades denna dag. 1 augusti 1917 var dagen då påve Benedikt XV skickade ut sin fredsnot till de stridande parterna i ett försök att få slut på blodbadet. En not är ett officiellt meddelande som skickas från en ambassad till mottagarlandets utrikesdepartement eller tvärtom, från utrikesdepartementet till mottagarlandets ambassad i förekommande land. Det skulle tyvärr visa sig att det var lite för tidigt för ett sådant förslag och det avvisades (om än artig) av alla parter.

Jag ska i föreliggande uppsats undersöka bakgrunden till Benedikts XV fredsnot samt hur den mottogs av de stridande parterna. En annan fråga jag ska arbeta med i denna uppsats gäller hur påvens fredsarbete presenterades i media, närmare bestämt i tidningen Hallandsposten. Hallandsposten var vid den här tiden en frisinnad liberal tidning och intog en mycket negativ hållning till kyrkan som institution och dess representanter. Därför är det intressant att se hur tidningen väljer att rapportera om det fredsarbete som påven startade på sommaren 1917.

¹ http://www.firstworldwar.com/onthisday/1917_08_01.htm, 2015-09-25.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med föreliggande uppsats är att dels redogöra för hur påve Benedikt XV engagemang för en fredlig lösning av det Första världskriget såg ut. Samtidigt vill jag undersöka hur hans arbete för fred presenteras i tidningen Hallandsposten. Hallandsposten var vid den här tiden en frisinnad liberal tidning och hade en mycket negativ inställning när det gäller kyrkan och dess representanter. Därför är det intressant att se hur deras rapportering angående påvens fredsnot såg ut samt om denna förändrade tidningens hållning gentemot kyrkan.

Frågeställningen för studien är följande:

- Hur var påvens not utformad och hur svarade de stridande parterna på fredsnoten?
- Hur ser Hallandspostens skildring av påvens initiativ ut i förhållande till tidningens allmänt kyrkofientliga inställning?

1.3 Forskningsöversikt

1.3.1 Benedikt XV

I sin bok *Påvarna – Två tusen år av makt och helighet* presenterar Göran Hägg en mycket översiktlig bild av påvestolens historia. Detta gäller även han avsnitt om Benedikt XV och hans fredssträngningar under Första världskriget. Hägg redogör för det faktum att Benedikt XV lade fram ett fredsförslag i augusti 1917 men går inte in på hur det var utformat eller hur det mottogs. Hägg tar dock upp frågan om hur påvens fredsförslag mottogs av de italienska politikerna.²

En något djupare och bredare presentation av Benedikt XV finns i Eamon Duffys bok *Helgon och syndare – En bok om påvarnas historia*. Duffy menar att valet av kardinal Giacomo della Chiesa som tog påvenamnet Benedikt XV var ett taktiskt val för att undgå inre splittring på grund av det pågående kriget. När konklaven samlades för att välja påve hade kriget som bekant pågått i en månad och risken för att kardinalerna från de olika stridande parterna skulle ta med sig den världsliga konflikten in i konklaven var betydande.³

Valet av della Chiesa visade sig vara mycket klokt, han var en mycket välutbildad och belevad herre som redan under sin första vecka visade att han att påvestolen numera hade en ny inriktning i sitt utrikespolitiska arbete. Hans första åtgärd var att avskeda kardinalen Merry del Val som innehade posten som Vatikanens utrikesminister. Merry del Val hade under sin tid

² Hägg 2006, sid. 197.

³ Duffy 2002, sid. 363.

inom Vatikanens administration ställt till med mycket bekymmer på grund av sin oförsonliga inställning gentemot alla som opponerade sig mot hans vilja. Han låg till exempel bakom den konflikt som förelåg mellan Vatikanen och Frankrike. En sådan man var inte vad den nya påven behövde, således fick del Val lämna sitt kontor utan att ens få tillfälle att sortera sina papper som Duffy beskriver det.⁴

Duffy beskriver vidare Benedikts avsky inför det nya moderna och industrialiserade kriget och de enorma förluster av soldater det kostade. Påvestolen vägrade att välja sida i konflikten vilket fick till följd att bägge sidor anklagade påven för att stödja den andra sidan. Duffy går också in lite djupare på frågan om hur påvens fredsförslag från 1917 mottogs av de stridande. Fredsnoten ansågs gynna Tyskland vilket fick till följd att han från den stunden kallades för "*le boche Pape*" i franska tidningar och av de franska prästerna. Benedikts ställning i Frankrike blev inte direkt bättre när han ett par år senare på ett mycket kraftfullt vis kritiserade Versaillesfördraget på grund av de hårda villkor som ställdes på Tyskland.⁵

Förutom detta så beskriver också Duffy det faktum att Benedikt XV personligen spenderade hela sin förmögenhet samt stora delar Vatikanens tillgångar för att lindra krigets plågor för sårade och tillfångatagna soldater och civila.⁶

Mycket av det som Duffy skriver om upprepas i J. Derek Holmes och Bernard W. Bickers bok *Katolska kyrkans historia*. Där finns dock några förtydliganden och tillägg som innebär att jag tar upp den i denna forskningsöversikt. Påvestolen startade tidigt ett samarbete med Röda korset för att hjälpa till med utväxlingen av fångar och återupprättandet av familjekontakter i de fall familjemedlemmar hamnat på olika sidor av frontlinjerna. Påven upplät också kyrkliga byggnader till de civila myndigheterna så att de kunde användas till bland annat sjukhus. Han var dock oförsonlig i sin kritik i de fall kyrkans byggnader användes i militärt bruk.⁷

I boken *Påvar i moderna tider* presenterar Lars Cavallin en mycket utförlig redogörelse för Benedikt XV engagemang i det pågående kriget. Cavallin menar att påvens beslut att ställa sig helt neutral i krig som då på hösten 1914 fortfarande präglades av den nationalism som bidragit till krigsutbrottet ett par månader tidigare tydligt visar att han hade en agenda klar

⁴ Duffy 2002, sid. 363.

⁵ Duffy 2002, sid. 364.

⁶ Duffy 2002, sid. 364.

⁷ Holmes & Bickers 2006, sid. 341.

redan när han tillträdde sitt ämbete. Rent religiöst var neutraliteten inte speciellt komplicerad eftersom det fanns katoliker på båda sidor. I Italien blev dock reaktionerna starka, dels på grund av det uteblivna stödet och dels på grund av påvens uttalande om kriget som ett *”meningslöst slaktande”*. Detta retade upp de italienska nationalisterna som slogs för att återta delar av landet som tillfallit Österrike-Ungern.⁸

Cavallin ger en mycket detaljerad redogörelse för påvestolens fredsnot sommaren 1917. En uppgift som inte förekommer i de andra böckerna är att beslutet om att lägga fram den planerade fredsnoten kom när det tyska parlamentet antog en fredsresolution i juli 1917. Denna resolution var i sin utformning ganska lik det förslag som Benedikt XV och hans stab arbetat fram.⁹ Det stora problemet med båda dessa förslag var att de i grunden innebar en återgång till status quo ante bellum vilket de allierade inte kunde gå med på. Det intressanta med Benedikts fredsförslag är att de delar som inte avhandlar de territoriella frågorna är tämligen likartade med de fjorton punkter för fred som Woodrow Wilson lade fram 1918. Där fanns tankar om en institution för internationell samverkan, förslag om havens frihet, rustningsbegränsningar och annat som återkommer i senare fredsinitiativ.¹⁰

En annan intressant aspekt av Cavallins bok är hans stycke om Benedikts humanitära arbete. Förutom ovan nämnda hjälp till sårade och krigsfångar tar Cavallin upp frågan om de deportationer och folkmord som inträffade under kriget. Detta gäller framför allt de kristna som fördrevs och mördades inom det osmanska riket. Under kriget mördades ungefär 125 000 assyrier och 1-1,5 miljoner armenier. Påven skrev i hemlighet och personligen ett antal brev till sultan Mehmed V där han väddar om att morderna på de kristna ska upphöra. Enligt Cavallin hade dessa brev en viss effekt då några avrättningar ställdes in på order av sultanen. Cavallin menar vidare att om påven valt att kritisera eller konfrontera sultanen offentligt så hade han troligen inte nått samma resultat.¹¹ Cavallin går också in mer detaljerat på påvens roll för att minska lidandet i det Europeiska kriget. Antalet krigsfångar växte dramatiskt ju längre kriget pågick och blev till slut en belastning för de stridande parterna. Efter förhandlingar med påvestolen gick de med på att släppa ett antal fångar till neutrala länder som hade bättre möjligheter att ta hand om dem på ett korrekt vis. Senare tillkom också sårade och sjuka fångar och till slut hade dessa insatser från påvestolen lett till att 100 000 fångar förflyttades

⁸ Cavallin 2006, sid. 88.

⁹ Cavallin 2006, sid. 92.

¹⁰ Cavallin 2006, sid. 93.

¹¹ Cavallin 2006, sid. 89.

till neutrala länder.¹² Kommunikationerna under den här tiden var minst sagt bristfälliga, den första radion stod ännu under utveckling och kriget ledde till att telegraflinjerna var minst sagt opålitliga. Cavallin tar i samband med detta upp det faktum att Benedikt XV på ett mycket skickligt sätt använde det världsomspännande katolska nätverket i sitt humanitära arbete. Detta underlättade otvetydigt hans arbete och imponerade mycket på samtiden. På grund av sitt humanitära engagemang restes det till exempel en staty av Benedikt XV i Istanbul.¹³

I Peter C. Kents och John F. Pollards bok *Papal diplomacy in the modern age* återkommer mycket av det som tidigare böcker redan har presenterat fast ur en annan vinkel. Det är inte Benedikt XV själv som står i centrum här utan hela Vatikanstatens utrikesförvaltning. Författarna inleder kapitlet som avhandlar kriget med en redogörelse för den förändring som den katolska kyrkan genomgick i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. På 1870-talet hade Vatikanen genom Italiens enande förlorat alla sina besittningar och utgjordes nu endast av själva Vatikanstaten inne i Rom. Samtidigt verkade moderna krafter för att förändra och modernisera kyrkan, de menade att i en tid av så stora världsliga förändringar som rådde var kyrkan tvungen att modernisera sig. Dessa världsliga förändringar bestod bland annat i den Marxistiska läran som kraftigt tog avstånd från kyrkan. Detta avståndstagande finns även hos de liberala tänkare som fick ett allt större genomslag vid denna tid.¹⁴

När konklaven samlades på hösten 1914 fattade de närvarande det förnuftiga beslutet att välja en bildad och diplomatisk påve. Kent och Pollard menar att detta beslut var av högsta vikt för den utveckling påvestolens diplomatiska och humanitära ansträngningar skulle ta under de kommande krigsåren. Benedikt XV förklarade sig som tidigare nämnt Vatikanstaten för neutral och tog sig med all sin kraft och makt an arbetet för att återställa freden i Europa. Författarna menar vidare att påven bidade sin tid och väntade på ett tillfälle där kriget nått ett dödläge där båda sidor kunde förmanas till förhandlingsbordet. Detta tillfälle kom 1917 då 1916 års stora slag inte lett till några resultat och det årets offensiver kört fast i Flanderns bottenlösa lera.¹⁵

Benedikts fredsnot togs dock inte emot på det viset han hade hoppats. De allierade ansåg att det var oacceptabelt att återgå till ett status quo och vidare menar Kent och Pollard att

¹² Cavallin 2006, sid. 90.

¹³ Cavallin 2006, sid. 90.

¹⁴ Kent & Pollard 1994, sid. 75.

¹⁵ Kent & Pollard 1994, sid. 76.

Tyskland fortfarande ansåg att de hade en rimlig chans att vinna kriget och vägrade acceptera på grund av det.¹⁶

John F. Pollard är författare till ytterligare en bok som avhandlar detta ämne. *The unknown pope – Benedict XV and the pursuit of peace* är som titeln antyder mer inriktad på personen Benedikt XV än verket ovan. Mycket är dock gemensamt med andra verk som jag redovisat tidigare i denna översikt. Därför väljer jag att inte redovisa Pollards avsnitt som behandlar påvens humanitära hjälp eller själva fredsnoten. Intressant blir dock boken när Pollard kommer in på frågan om varför fredsnoten avslogs av de inblandade länderna. Pollard menar att det finns tre länder framför andra som låg bakom misslyckandet, Storbritannien, USA och Tyskland.¹⁷

När det gäller Storbritannien så menar Pollard att det var främst de ekonomiska aspekterna som satte käppar i hjulet för påven. Officiellt hade Storbritannien gått i krig för att garantera Belgiens säkerhet gentemot Tyskland. Via sitt sändebud i Vatikanen gjorde dock dess regering klart för påven att det också fanns ekonomiska aspekter att ta hänsyn till. Storbritannien slogs för den ekonomiska dominansen i Europa samt makten till sjöss, att avsluta kriget utan att kunna ställa villkor på Tyskland var inte att tänka. I och med detta klara ställningstagande var Storbritanniens allierade Frankrike och Italien tvingade att inta samma linje för utan Storbritanniens stöd skulle dessa länder inte klara sig mot det i industrikapacitet helt överlägsna Tyskland.¹⁸

När det gäller USA:s reaktion på Benedikts fredsnot så menar Pollard att President Wilson hade en egen agenda som han till nästan vilket pris som helst skulle driva igenom. När USA efter många om och men gick med i kriget deklarerade Wilson att detta var startskottet för den nya världsordningen och han hade en klar idé om hur den skulle se ut. Det ironiska är att när Wilson själv lade fram sitt fredsförslag ett drygt år senare så innehöll det många punkter som fanns med även i Benedikts fredsnot.¹⁹

Den tredje parten som sköt påvestolens förslag i sank var enligt Pollard Tyskland. I Tysklands fall så var det helt enkelt så att den tyska krigsledningen såg en klar chans att vinna kriget. På

¹⁶ Kent & Pollard 1994, sid. 77.

¹⁷ Pollard 1999, sid. 132.

¹⁸ Pollard 1999, sid. 133.

¹⁹ Pollard 1999, sid. 133.

hösten 1916 stod det klart att den ryska så kallade Brusilov-offensiven misslyckats och lett till att en stor del av den ryska armén antingen stupat eller tagits som krigsfångar. På grund av detta räknade krigsledningen med att tvinga Ryssland ut ur kriget under 1917 för att sedan kunna koncentrera alla sina krafter på västfronten under 1918 (det kan ju tilläggas att denna förutsägelse slog in till punkt och pricka). Detta klara ställningstagande ledde till att även Tysklands allierade Österrike-Ungern tvingades avvisa fredsnoten trots att den funnit starkt stöd hos de styrande.²⁰

Pollard avslutar med en sammanfattning som jag anser pekar på en väldigt avgörande punkt i diskussionen. Vatikanen med påven i spetsen är en moralisk och religiös makt och inte en sekulär, pragmatisk och sekulär makt. På grund av detta missbedömde påven de stridandes uppsåt och mål. Enligt Pollard var påven måhända naiv i sin tro på att fred mellan de stridande var det viktigaste. Pollard menar vidare att trots det misslyckande som fredsnoten innebar visade detta initiativ på en framtid där Vatikanens diplomatiska roll och inflytande skulle öka.²¹

Den mest djupgående beskrivningen och analysen av händelserna sommaren 1917 står Walter H. Peters för i sin bok *The life of Benedict XV*. Av de böcker som behandlar Benedikt XV och hans fredsinitiativ är denna den som är mest utförlig och Peters har även med långa stycken av noten i texten.²² Även stycket som behandlar mottagandet av noten är mycket utförligt och ger en bra bild över hur påvens not mottogs av de olika länderna. Detta är dock redovisat ovan.

1.3.2 Svensk press under Första världskriget

I sin bok *Pressens historia* ger Stig Boberg en mycket detaljerad genomgång av den svenska och utländska pressens historia. Det första världskriget kom som en total överraskning för alla inblandade, även för Europas pressväsende. Ingen hade tidigare funderat på frågan om pressens roll i ett europeiskt storkrig. Detta var ju dessutom det första kriget på europeisk mark som fick en heltäckande bevakning hos telegrambyråer och i tidningarna. Boberg poängterar det faktum att det tryckta ordet var det enda medlet för masskommunikation och

²⁰ Pollard 1999, sid. 134.

²¹ Pollard 1999, sid. 136.

²² Peters 1959, sid. 146-147.

detta nya storkrig skapade nya spelregler för den information och propaganda som skulle presenteras för läsarna.²³

När det gäller de stridande ländernas press så fanns det två huvudregler. För det första så var det viktigt att lyfta fram sina egna framgångar för att sporra de egna soldaterna och ge civilbefolkningen en bild av att striderna var framgångsrika. För det andra så var det viktigt att se till att ingen information som kunde ge fienden en fördel skulle tryckas i tidningarna. En annan viktig aspekt av de stridande ländernas press var att försöka vinna över de neutrala länderna. Detta arbete utfördes med utlandspropaganda och ländernas telegrambyråer.²⁴

Om Boberg ger en allmän bild av världspressen under Första världskriget så går Nils-Olof Franzén på djupet när det gäller den svenska pressen. I sin bok *I Sverige under Första världskriget – undan stormen* ger Franzén en detaljerad bild av den svenska pressen. Franzén menar att höger tidningarna i allmänhet var tyskvänliga under hela kriget, vänster- och de liberala tidningarna hade däremot sina sympatier hos ententemakterna.²⁵ Detta påstående stämmer väl överens med Hallandsposten som var frisinnad liberal under dessa år. I det av Hallandsposten publicerade materialet är dessa tendenser mycket tydliga. Kritik mot Tyskland är vanligt förekommande och Tyskland pekades ofta ut som den drivande parten i kriget. Franzén menar vidare att de liberala tidningarna oftast var tydliga med sina politiska åsikter och gick hårt åt högern, de konservativa krafterna och kyrkan.²⁶ En viktig aspekt i detta sammanhang är även det faktum att den svenska pressen under Första världskriget inte var underställd någon censur. Det fanns alltså inte några lagar som reglerade vad som fick tryckas. Däremot uppmanades tidningarna att bruka sitt förnuft och inte medvetet provocera de stridande parterna.²⁷

1.4 Material

En stor del av materialet i föreliggande uppsats är hämtat från tidningen Hallandsposten. Valet av Hallandsposten som huvudsakligt material beror på att Hallandsposten hade en omfattande, heltäckande och allsidig rapportering av själva kriget samt av det politiska spelet mellan de stridande länderna.

²³ Boberg 1970, sid. 160.

²⁴ Boberg 1970, sid. 160-162.

²⁵ Franzén 1986, sid. 134.

²⁶ Franzén 1986, sid. 137.

²⁷ Franzén 1986, sid. 138.

Hallandsposten publicerade under krigsåren en stor mängd material från de stridande parterna. I princip allt detta material kom från olika telegrambyråer runt om i världen. Först ut i skaran av telegrambyråer var Agence Havas som grundades 1835 och kom att följas av den tyska byrån Wolff. Dessa två står för majoriteten av de telegram i Hallandsposten som härstammar från Frankrike och Tyskland. När det gäller telegram från Storbritannien och USA kommer dessa från Reuters och Associated Press (AP).²⁸ Före kriget hade alla dessa telegrambyråer ett intensivt samarbete. Detta samarbete avbröts dock direkt vid krigsutbrottet och byråerna ställdes under statlig översyn och kontrollen på vad som distribuerades var mycket hård.²⁹

Hallandsposten utkom under dessa år med sex nummer i veckan med undantag av augusti och september 1914 då det dessutom utkom en extra kvällsbilaga varje dag. Tidningen utkom inte på söndagar eller helgdagar och de telegram som är daterade under dessa dagar publicerades den närmst därpå följande utgivningsdag. Det av Hallandsposten publicerade materialet är från krigsåren, det vill säga 1914-1918 med fokusering på sommaren och hösten 1917 vilket var tiden för den påvliga fredsnoten. Det material jag ska analysera är inkomna telegram, egenproducerade artiklar samt i förekommande fall bilder som har relevans för ämnet.

De telegram som publicerades i Hallandsposten inkom från alla de länder som deltog i kriget samt även neutrala länders telegrambyråer. Förutom dessa telegram publicerades det även egenproducerat material i Hallandsposten. Dessa artiklar tar ibland gestalt av ledarartiklar som berör någon aktuell fråga eller har till syfte att lyfta upp en fråga som redaktionen vill sätta mer fokus på.

De bilder som är relevanta för arbetet kommer tyvärr inte att presenteras i föreliggande uppsats. Detta beror på att mikrofilmerna som tidningarna är filmade på är tämligen hårt slitna vilket gör bildkvalitén extremt dålig. Därför kommer jag att beskriva bilderna i ord och på så sätt presentera dem i arbetet. Jag kommer även att hänvisa till bilderna med fotnoter så att de blir lätta att hitta för den som vill se originalbilden.

De citat som presenteras i uppsatsen är direkta avskrivningar och presenteras utan ändringar eller tillägg. I vissa citat förekommer det två streck (--) som kan tolkas som att jag kortat ner citatet eller ändrat det. Så är dock inte fallet utan dessa streck återfinns av okänd anledning

²⁸ Boberg 1970, sid. 99-101.

²⁹ Boberg 1970, sid. 103.

och med jämna mellanrum i texterna. I de fall jag valt att korta ner ett längre stycke text markeras detta på vederbörligt sätt med tre punkter (...).

1.5 Teori och metod

1.5.1 Sekularisering och sekularitet

Jag har valt att använda Sindre Bangstads bok *Sekularismens ansikten* samt Stefan Gelfgrens *Kristendom och den moderna världsbilden – Norra Europa 1500-2000* för att försöka mejsla ut en operationell teori för detta arbete. Eftersom föreliggande uppsats avhandlar tiden för Första världskriget har jag som avsikt att göra några nedslag i den europeiska sekulariserings historia. Att i detalj beskriva en månghundraårig utveckling på detta område synes tämligen meningslöst för uppsatsens frågeställningar samt allt för tidskrävande.

Den europeiska sekulariseringen har en relativt lång historia och är enligt Bangstad starkt kopplad till den vetenskapliga utveckling som tar sin början under renässansen samt de religionskrig som härjade kontinenten på 1500- och 1600-talen. Genombrottet för den sekulariserade världsordningen har sålunda sina rötter i Westfaliska freden där den världsliga makten dikterade villkoren samt reglerade kyrkans makt och inflytande på den europeiska politiken.³⁰ Det här verkar vara själva kärnan i teorierna gällande sekularisering, den institutionella religionens makt minskar till förmån för den världsliga politiska makten.

Om religionskrigen är det ena benet som den europeiska sekulariseringen står på så är den vetenskapliga revolutionen och industrialiseringen det andra. I och med dessa processer går människans verklighetsförståelse från en religiös förklaringsmodell till en mer världslig sådan. Max Weber är en av de tänkare som jag tycker förklarar detta bäst när han använder begreppet ”*avförtrollning*”. Enkelt uttryckt avlägsnar vetenskapen, maskinerna och den nya byråkratiserade världsordningen religionens mysterium.³¹

Under 1800-talet genomgår Europa en mycket stor förändring i och med industrialiseringen och modernitetens intåg. Sociologer och religionsforskare lyfter ofta upp tre områden som särskilt viktiga när det gäller sekulariseringen. Kyrkans roll som samhällets sociala skyddsnät förändras i och med att staten tar över funktioner som exempelvis skola, fattigvård och sjukvård. För det andra spelar den omfattande urbaniseringen en viktig roll i denna process. När stora delar av landsbygdsbefolkningen flyttar in till städerna slogs det gamla samhällets

³⁰Bangstad 2012. sid. 25.

³¹Bangstad 2012. sid. 27.

strukturer sönder och kyrkan förlorade den maktställning den besuttit ute på landsbygden. Den tredje aspekten i det här resonemanget rör den (tidigare nämna) vetenskapliga revolutionen som gav människorna en ny förklaringsmodell där det gudomliga får ge plats åt de nya samt mer rationella insikter detta för med sig.³²

Förutom begreppet sekularisering är begreppet sekularitet av avgörande betydelse för förståelsen av kyrkans roll i Europa under det tidiga 1900-talet. Den kanadensiske filosofen Charles Taylor är den som i mitt tycke gör den bästa definitionen av begreppet sekularitet, han skriver följande om detta.

(1) en tömning av den offentliga sfären på referenser till Gud eller en överordnad realitet; (2) ett bortfall från religiös tro och praktik; och (3) en samhällsförändring som innebär att religiös tro och övertygelse till och med för den som är stark i tron är en mänsklig möjlighet bland andra.³³

Taylor menar att det är den tredje definitionen som är den mest relevanta i det moderna Europa. Med denna definition har alltså religionen och dess företrädare inte länge ensamrätt på makten utan delar denna med till exempel den politiska makten. Religionen kan dock fortfarande vara viktig för den personliga identiteten, vilket är viktigt att påpeka. Sekularitet handlar alltså inte om religionens död utan mer en förskjutning av dess betydelse.³⁴ Just denna förskjutning av religionens betydelse är central i föreliggande arbete.

Det är dock viktigt att understryka att religion och sekularitet förutsätter varandra, det ena kan inte existera utan påverkan och inflytande av det andra. Filosofen John Gray formulerar detta på följande vis, ”Modern politik är ett kapitel i religionshistorien”.³⁵ Med detta menar Gray att föreställningen om kriget som ska avsluta alla krig, den slutgiltiga lösningen och andra politiska idéer från 1900-talet har sin grund i den tidiga kristendomens tankar om apokalyps och undergång. I denna undergång ska människan tvättas ren från synd och återuppstå i en ny syndfri värld.³⁶

³²Gelfgren 2005. sid. 109.

³³Bangstad 2012. sid. 35.

³⁴Bangstad 2012. sid. 35.

³⁵Bangstad 2012. sid. 35.

³⁶Bangstad 2012. sid. 36.

1.6 Avgränsningar och urval

Föreliggande uppsats avhandlar påve Benedikt XV fredsnot till de stridande parterna i Första världskriget. Sålunda avgränsas denna uppsats till de händelser som har ett direkt samband med denna not. Dessa händelser är förutom själva fredsnoten även de stridande parternas svar till Benedikt XV samt de fredsinitiativ som drevs fram av den tyske rikskanslern Theobald von Bethmann-Hollweg sommaren 1917. Anledningen till att detta tyska fredsinitiativ är av intresse för denna uppsats är tämligen enkel. Påven och hans rådgivare ansåg att vägen till fred gick genom Tyskland och hade ett finger med i spelet när Bethmann-Hollweg lade fram förslaget till den tyska riksdagen.

1.7 Centrala begrepp

I föreliggande studie förekommer det ett par begrepp som kräver förklaring.

Centralmakterna: Begreppet centralmakterna syftar i föreliggande arbete på en av de allianser som utkämpade Första världskriget. I centralmakterna ingick Tyskland, Österrike-Ungern, Bulgarien och Turkiet. Av dessa stater var Tyskland den helt dominerande både vad gäller det militära och alliansens gemensamma politiska åtaganden.

Trippelententen: Detta begrepp syftar på den andra alliansen av stater som stred under kriget. Det ursprungliga namnet på alliansen var entente cordiale och de samlade staterna benämns även i förekommande fall för ententemakterna. I början av kriget bestod trippelententen av Frankrike, Ryssland och Storbritannien, senare under kriget anslöt sig även Italien och USA till alliansen. Under senare delen av kriget går denna allians av länder oftast under namnet De allierade.

2. Resultat

2.1 Påvens fredsnot

Sommaren 1917 hade kriget rasat i tre år och det visade ingen tendens att mattas av, snarare tvärtom då kriget blev allt mer brutalt för varje månad som gick. Påve Benedikt XV var en av dem som chockades svårt av det industriella dödandet och lade ner stor möda på dels humanitär hjälp samtidigt som han under hela kriget agerade för att få de stridande parterna till förhandlingsbordet. Tanken om ett fredsförslag med ursprung från Vatikanen började växa fram under sommaren 1917. De första riktlinjerna för fredsnoten drogs upp under ett möte mellan ärkebiskop Pacelli som agerade påvligt sändebud i Tyskland och den tyske kanslern Theobald von Bethmann-Hollweg.³⁷

Pacelli och Bethmann-Hollweg kom överens om fyra punkter som skulle ligga till grund för en fredskonferens i syfte att lösa den pågående konflikten. Dessa punkter var, begränsning av ländernas beväpning, skapandet av internationella domstolar, ett återupprättande av Belgiens självständighet samt en internationell överenskommelse om att olika gränstvister skulle lösas av de berörda länderna utan inblandning från andra länder.³⁸

Ett par dagar senare beviljades ärkebiskop Pacelli audiens hos den tyske kejsaren Wilhelm II. Med sig till detta möte hade han ett brev från Benedikt XV där denne vädjade till kejsaren att göra allt i sin makt för att få till stånd en fred med de allierade. Kejsaren menade att de punkter Bethmann-Hollweg och Pacelli kommit överens om var en mycket god grund för en rättvis fred för alla inblandade. Så långt hade allt gått över förväntan i förhandlingarna med Tyskland. Den tyska militärledningen förfärades dock när de insåg att både kanslern och kejsaren diskuterade ett fredsförslag med påvens utsände. De två högsta militära ledarna Paul von Hindenburg och Erich von Ludendorff reagerade genom att omedelbart lämna in sina avskedsansökningar. Syftet med detta var att pressa kejsaren till att avbryta förhandlingarna med påvestolen samt att avskeda kanslern. Hindenburg och Ludendorff var vid den här tiden enormt populära i Tyskland och att bevilja dem avsked var inte att tänka på menade kejsaren som istället avskedade Bethmann-Hollweg.³⁹

Två dagar senare utnämndes Georg Michaelis till ny tysk kansler. Michaelis var betydligt vänligare inställd till den tyska militären än sin föregångare vilket ledde till att det första

³⁷Peters 1959, sid. 141.

³⁸ Peters 1959, sid. 142.

³⁹ Peters 1959, sid. 143-144.

utkastet till fredsförslag genomgick drastiska ändringar. Samtidigt hade Hindenburg och Ludendorff givit kejsar Wilhelm en lång genomgång av det militära läget och denne var nu helt och fullt övertygad om att Tyskland skulle segra och på så sätt kunna få en fred på sina villkor.⁴⁰

Benedikt XV menade dock att det fortfarande fanns en möjlighet att få till stånd en fred och sammanställde tillsammans med sina medarbetare den frednot som skulle skickas till alla de krigförande nationerna. På morgonen 1 augusti 1917 kallades det brittiska sändebudet vid Vatikanen, greve de Salis till påven och fick där motta ett antal kuvert innehållande noten. Dessa skulle han sedan skicka till alla de stater som var allierade med Storbritannien, ärkebiskop Pacelli fick de kopior av noten som skulle distribueras till Tyskland och dess allierade.⁴¹

Fredsnoten bestod av sju punkter som var tämligen allmänt hållna, de skulle utgöra riktlinjer inför en fredskonferens där de skulle konkretiseras. De sju punkterna var följande:

- Den materiella vapenmakten ska bytas ut mot en moralisk makt där ord ska stå mot ord och inte vapen mot vapen.
- Därför måste alla länder avväpnas. Detta ska ske samtidigt och i samförstånd, varje stat får behålla så mycket vapen att ordningen inom landet kan upprätthållas
- Istället för att lösa mellanstatliga konflikter med vapenmakt ska en institution för fred och internationell rätt bildas. Denna ska medla och besluta om mellanstatliga förhållanden.
- Sann frihet över havet, när vapnets makt inte längre råder ska alla och envar återigen ha tillträde till havet. Havet ska vara fria för alla kontakter mellan folken samt inte längre ligga till grund för konflikt mellan stater.
- De skador som uppkommit i och med kriget ska inte ersättas. Alla stater kommer dra så stora fördelar genom avrustningen att dessa pengar räcker till att betala uppkomna skador. I särskilda fall kan ersättningskrav tas upp och avgöras av internationella medlare.
- Alla ockuperade stater och delar av stater ska återlämnas till sina rättmätiga ägare. Detta gäller särskilt Belgien som ska utrymmas på tyska trupper samt garanteras total

⁴⁰ Peters 1959, sid. 145.

⁴¹ Peters 1959, sid. 145.

och oinskränkt frihet. De delar av Frankrike som är ockuperade av tyska trupper ska också utrymmas. Storbritannien och Frankrike ska samtidigt återställa de tyska kolonier i Afrika och Asien som de för närvarande ockuperar.

- I de fall där konflikt råder om enskilda landområden som till exempel mellan Frankrike och Tyskland samt Italien och Österrike-Ungern ska dessa lösas med en känsla av jämlikhet och rättvisa. I samma anda måste andra territoriella konflikter lösas, som exempelvis dem på Balkan och Armenien. Detta gäller även för kungariket Polen vars gränser måste fastställas en gång för alla på grund av landets historia och det lidande som dess befolkning fått utstå.⁴²

2.2 Påvens fredsnot i Hallandsposten, 1 januari – 31 juli 1917

Hallandsposten erbjuder sina läsare en mycket detaljerad beskrivning av stridernas förlopp under hela Första världskriget. Det samma gäller de olika initiativ för fred som olika organisationer och länder lägger fram. Detta gäller särskilt efter 1916 som var något av en brytpunkt i kriget. Efter de enorma slagen vid Verdun och Somme under detta år fanns det inte längre något kvar av 1800-talets krigsromantik och kraven på fred ljöd allt högre. Samtidigt ökade nöden för de civila i Europa, detta gällde alla länder, stridande så väl som neutrala. Allt detta sammantaget gör att fredsinitiativen ökar drastiskt under 1917 jämfört med tidigare krigså.

Nästan varje dag under 1917 återfinns i det undersökta materialet minst ett telegram eller artikel som berör något fredsprojekt. Det rör sig bland annat om den socialistiska kongressen som hölls i Stockholm i januari 1918. Under större delen av 1917 kan man läsa om planeringen inför denna och vilka förslag till fred som skall läggas fram. Andra gånger kan det vara det Svensk-holländska förbundet som lägger fram ett fredsförslag och andra mer eller mindre osannolika organisationer och förbund. Det står dock ytterst sällan om vem som är mottagare av dessa fredsförslag eller vad de resulterade i.

När det gäller frågan om Hallandspostens negativa ställningstagande i religiösa frågor är det tämligen lätt att hitta exempel på detta. I en lång artikel som beskriver olika personer som på det ena eller andra sättet tar avstånd från kyrkan står bland annat följande.

⁴² http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xv/apost_exhortations/documents/hf_ben-xv_exh_19170801_desle-debut_it.html, 2015-09-25.

En dylik överdådig sälle var folkskolläraren Anders Sannholm i Malmstad. Han var uppfylld av demokratiska idéer och hyste mycket fria tankar ej minst i fråga om vad historien berättar om folkens behandling av sina härskande, om staternas organisation och förhållanden, samt om de kyrkliga bekännelserna och bruken, som i mycket visade sig ej stämma med förnuft, vetenskap och verklighet.

...Själv undandrog han sig all annan beröring med kyrka och prästerskap, än som var så gott som oundvikligt. Han besökte aldrig predikostunderna annat än då det ålåg honom ”å ämbetets vägar” och gick aldrig till nattvarden.⁴³

Förutom den här typen av personbeskrivningar agiterar även Hallandsposten för de frisinnades kamp mot det sittande styret, så väl det politiska som det religiösa.

Sveriges frisinnade kämpa för fred och folkfrihet, rättvisa och samhällssolidaritet.

Samhällets demokratisering, som först syntes hotad genom världskriget, bryter sig nu fram starkare än någonsin i land efter land. Det är en sådan demokratisering som måste ske också i Sverige. De senaste åren ha på nytt lärt oss, vart det än bär hän när vårt land styres ej med utan mot den folkvalda kammaren, när det regeras med byråkratiskt egenmäktighet, kyrklig dogmatism och ej efter folkliga grundsatsar.⁴⁴

Det kraftigaste angreppet på kyrkan i allmänhet och dess präster i synnerhet står att läsa 31 juli 1917. I en innehållsrik artikel skrader författaren inte orden när denne beskriver sin syn på kyrkans roll i kriget.

De kristnas ställning till kriget

Liksom den hemliga diplomaten har den statliga kristendomen gjort ett ömkligt fiasko vid det vansinniga krigets utbrott. Och det allra ömkligaste är, att prästerna i de stridande länderna – med några enstaka undantag – varit bland de värsta krigshetsarna och hatuppblåsarna. Att svärdet och vigvattenkvasten hålla ihop, är en gammal känd sak. Men även här i vårt lilla Sverige har militarismen och kriget sina ivrigaste beundrare i prästerna.

Dessa, som om några borde vara fridfurstens vapendragare, äro alltid redobogna att gå chauvinismens ärenden. De genera sig icke ens att från predikstolen driva propaganda för chauvinismen.

När man ser sådant, kan man med skäl fråga sig, om inte den officiella kyrkan spelat ut sin roll. Det förtroende den en gång ägt, har sedan många år tillbaka varit ständigt nedgående, icke minst bland de breda lagren av folket. Rannsaka prästerna sina egna hjärtan och njurar, så skola de nog inse, varför förhållandet utvecklats i en sådan riktning. De veta nog med sig att deras ställningstagande på maktens och rikedomens sida gentemot de små och betungade i samhället går stick i stäv mot den lära, som nazarenen förkunnade.

⁴³ Hallandsposten 2 januari 1917.

⁴⁴ Hallandsposten 16 juni 1917.

Hade den officiella kristendomens förkunnare icke svikit den anda, som är det bärande momentet i kristendomen, så skulle de dagligen och stundligen låtit sina protester ljuda mot den barbariska krigsmoralen...⁴⁵

Förutom dessa tydliga exempel på Hallandspostens ställningstagande gentemot kyrkan finns det i tidningen även andra tecken som tyder på det samma. Där återfinns till exempel väldigt sällan någon information angående veckans gudstjänster eller andra kyrkliga aktiviteter som var och fortfarande är vanliga inslag i dagstidningar.

Påvens fredsnot föregicks som tidigare nämnts av ett tyskt fredsförslag som fick stora konsekvenser i den tyska politiken. Under rubriken "*Nytt tyskt fredsförslag bebådas*" får läsarna ta del av de första ryktena om detta.

Daily Telegraphs korresp. i Rotterdam telegraferar till sin tidning att Tyskland tänker på att framlägga ett nytt fredsförslag. Sålunda väntar man i Berlin, att rikskanslern skall, när riksdagen öppnas, i ett stort tal, vilket sannolikt får karaktären av ett svar på franske ministerpresidentens senaste stora tal, framlägga ett tyskt fredsförslag...

...Av den tyska pressens uttalande tycks dessutom framgå, att regeringen ämnar förbereda befolkningen, så att denna ställer sig välvilligt gentemot ett moderat fredsförslag.⁴⁶

Efter detta telegram tar det nästan två veckor innan hela affären rullar igång. Detta förfarande är tämligen vanligt. Ofta presenteras ett rykte eller en läcka en eller två veckor före den egentliga händelsen.

I Hallandsposten ägnas det mycket utrymme åt Bethmann-Hollwegs fredsförslag och den politiska kris det orsakade. Under rubriken "*Skall Bethmann-Hollweg avgå eller ej?*" ägnar tidningen nästan halva förstasidan den 11 juli åt denna fråga. Det är dock få fakta och mest lösa spekulationer än så länge.⁴⁷ Detta fortsätter den 12 juli och då finns även en brittisk reaktion på fredsförslaget som ännu inte offentliggjorts.

Daily news skriver: Bethmann-Hollwegs hemliga tal i riksdagen är ett ohöjtt nästan brutalt avvisande av den ryska fredsformeln och skall göra det klart för den envisaste ytterlighetsman, att om revolutionen skall räddas, måste den preussiska autokratien kastas undan. Det återstår för det tyska folket att säga, huruvida de vill fortsätta att dö för sin autokrati eller sluta fred med de nationer, som kämpa för friheten. Ett är säkert: Det blir aldrig någon fred på basis av den tyske rikskanslerns tal.⁴⁸

⁴⁵ Hallandsposten 31 juli 1917.

⁴⁶ Hallandsposten 30 juni 1917.

⁴⁷ Hallandsposten 11 juli 1917.

⁴⁸ Hallandsposten 12 juli 1917.

Samma dag finns det i Hallandsposten även en lång artikel i form av en ledare som sammanfattar de olika fredsprojekten. Vem som skrivit artikeln framgår inte och den är endast undertecknad med det smått kryptiska R-s-s. Huvudtesen som drivs i artikeln menar att den enda vägen till en framgångsrik fred är genom att stärka Europas demokratier och en gång för alla göra slut på militärstaterna. Artikeln avslutas med uppmaningen, *”Upplysning, upplysning, upplysning! Det blir det demokratiska fredsarbetets A och O.”*⁴⁹

Den 14 juli meddelas så slutligen att Bethmann-Hollweg tvingats avgå och att kejsaren kallat hem Hindenburg och Ludendorff för konsultationer. Det anges dock inga närmare orsaker om hans avgång och det framgår inte heller av det publicerade materialet vilken roll Hindenburg och Ludendorff spelade i den tyska politiken vid den här tiden.⁵⁰ Affären fortsätter den 16 juli när Hallandspostens läsare informeras om att en ny rikskansler tillsatts i Tyskland. Det står dock inget om det politiska spelet som förde Georg Michaelis till makten eller varför just han fick uppdraget.⁵¹ Samma dag återfinns ett långt telegram från Wolffs telegrambyrå som meddelar att en majoritetsgrupp i riksdagen antagit följande förslag till fredsplan.

...Riksdagen avvisar också alla planer som gå ut på ekonomisk avspärning och anstiftande av fiendskap mellan folken efter kriget. Havens frihet måste tryggas. Endast en ekonomisk fred skall bereda jordmån för folkens vänskapliga samliv. Riksdagen skall kraftigt främja skapandet av internationella rättsorganisationer. Men så länge de fiendliga regeringarna icke gå in på en sådan fred, så länge de hota Tyskland och dess bundsförvanter med erövring och våld, så länge skall det tyska folket stå samlat som en man, orubbligt hålla ut och strida till dess vår egen och våra bundsförvarters rätt till liv och utveckling är tryggad.⁵²

När det gäller detta fredsförslag så är det dock så att även om det fick majoritet i riksdagen så var rikskanslern, förbundsregeringarna och kejsaren emot det vilket bara understryker det politiska kaos som rådde i Tyskland vid den här tiden. Den 20 juli avslutas så denna tid av politisk oro när Michaelis håller ett rungande tal till riksdagen. Talet återges i valda delar i Hallandsposten och avslutas med följande ord.

...Icke ett Tyskland som med vapnens våld vill terrorisera världen, såsom fienderna tro. Nej, ett sedligt, luttrat, gudfruktigt, fritt och mäktigt Tyskland, som vi alla älska, för vilket våra bröder därute blöda och dö. Detta Tyskland vill vi tillkämpa oss, alla fiender till trots (Livligt bifall).⁵³

⁴⁹ Hallandsposten 12 juli 1917.

⁵⁰ Hallandsposten 14 juli 1917.

⁵¹ Hallandsposten 16 juli 1917.

⁵² Hallandsposten 16 juli 1917.

⁵³ Hallandsposten 20 juli 1917.

Denna första akt av spelet om freden under sommaren 1917 skildras på ett mycket bra och informativt sätt av Hallandsposten. Den bild som återges i tidningen stämmer bra överrens med den bild det övriga källmaterialet ger. Den enda stora skillnaden i händelseförloppet är Vatikanens inblandning. Om detta står det inte ett ord i tidningen vilket förmodligen beror på att mötena mellan Bethmann-Hollweg och ärkebiskop Pacelli var ytterligt hemliga.

Ett par dagar efter den tyska affären kommer en reaktion på det tyska fredsförslaget från det brittiska utrikesdepartementet.

Understatssekreterare i UD lord Robert Cecil gör uttalandet. Tre principer för fred, 1, att inte överge våra allierade, Frankrike fattar beslut om Elsass-Lothringen och vi stödjer det. 2, en varaktig fred som grundar sig på nationella principer och inte på erövringar. 3, den tyska militarismens förstörande, ingår i den andra principen, inget land ska kunna hota ett annat.⁵⁴

Detta uttalande från Storbritannien kan kopplas samman med ett uttalande som president Wilson gjorde tidigare samma sommar angående USA:s krigsmål.

Broderskap och mänsklighet få ej längre vara vackra, men tomma fraser. Amerika söker ingen materiell vinst eller utvidgning av något slag. Det strider ej heller för egen fördel eller något egoistiskt mål, utan för folkens frigörelse överallt i världen för den autokratiska maktens övergrepp. Naturligtvis söka den kejsarliga tyska regeringen och de personer, den begagnar, till deras egen ruin att få löften om, att kriget ska sluta med upprätthållande av status quo ante. Det var status quo ante, varav detta orättfärdiga krig uppstod...

Vi kämpa för alla folks frihet, självstyre och obegränsad utveckling...⁵⁵

Dessa två uttalanden visar på ett ganska tydligt sätt den linje som ententemakterna drev i detta skede av kriget. De ville kasta undan den nuvarande tyska ledningen och ersätta den med en demokrati och lösa Europas territoriella tvistefrågor en gång för alla.

2.3 Påvens fredsnöt i Hallandsposten, 1 augusti – 31 december 1917

Den 31 juli 1917 inleddes det tredje slaget om Ypres eller slaget vid Passchendaele som det också kom att kallas. Denna utveckling speglas i Hallandsposten som omedelbart ökar antalet telegram om striderna. Mycket av diskussionerna om fred försvinner tämligen omgående och nu är de stridande parterna istället helt övertygande om att de ska vinna kriget inom ett par

⁵⁴ Hallandsposten 26 juli 1917.

⁵⁵ Hallandsposten 12 juni 1917.

veckor. De allierade genom att slutligen bryta genom fronten och tyskarna genom att låta de allierade förblöda och sedan storma deras linjer.

Två segervissa proklamationer av kejsar Wilhelm.
Tyskland kan icke besegras.
Vi stå orubbliga, segervissa, utan fruktan vid utgången av detta tredje krigså.⁵⁶

Frankrike stå på höjden av sin makt.⁵⁷

Det är alltså i detta läge som den påvliga fredsnoten anländer till de stridande parterna. Noten distribuerades som tidigare nämnt 1 augusti och offentliggjordes för omvärlden nio dagar senare. Det är därför något märkligt att Hallandspostens första telegram om händelsen inte dyker upp förrän 16 augusti, alltså en vecka efter offentliggörandet.

Reuters byrå meddelar från Rom:
I en till de krigförande makterna utfärdad fredsvädjan erinrar påven om de uttalanden, som nyligen gjorts av ledarna för de krigförande regeringarna, av vilka enligt hans uppfattning synes framgå, att deras åsikt ej skiljer sig från varandra så mycket, som man förmodar.
Påven föreslår en fred utan annekteringar och skadeersättningar, med undantag från de särskilda fallen Belgien och några trakter i Frankrike och Serbien, som särskilt svårt hemsökts...

...Påven gör sig likaledes till tolk för havens frihet, avrustning och upprättande av en högsta skilje-domstol för framtida konflikter mellan folken.
Vatikanen är mycket optimistiskt och hoppas att krigets slut genom påvens initiativ ej är långt borta. Det kan antagas att innan påven avsänt sin framställning hade han förvissat sig om att ingen regering skulle mottaga den med absolut vägran att debattera den-samma. Man hoppas att påvens förslag framkommit i det rätta psykologiska ögonblicket.⁵⁸

Samma dag publicerar Hallandsposten även det första svaret på noten. Svaret kommer från oidentifierade regeringstjänstemän i USA och är ganska spekulativt, det framgår även att noten ännu inte anlant till Washington.

Från Washington meddelas den 14 dennes:
Av de uttalanden regeringsämbetsmän gjort, att inga som helst förklaringar om regeringens ståndpunkt skall givas, var det klart, att fredsförslaget framställdes för döva öron, vad beträffar de härvarande diplomaterna. De närvarande ententerepresentanterna förklara utan meningsskiljaktighet, att förslaget vore inspirerat av Tyskland, vilket använde Österrike som mellanhand hos Vatikanen.
Påvens motivering kan icke kritiseras, men man antager, att han utan närmare övervägande har utsänt det fredsförslag som kom från Berlin över Wien,

⁵⁶ Hallandsposten 2 augusti 1917.

⁵⁷ Hallandsposten 7 augusti 1917.

⁵⁸ Hallandsposten 16 augusti 1917.

vilket i verkligheten är ett försök att leda de allierade in i en ödeläggande strid om krigsmålen.

En apostolisk delegation här känner icke till förslaget, som troligtvis kommer att överlämnas till Förenta staternas regering genom en neutral stat, antagligen Spanien.⁵⁹

En intressant passus i detta telegram är det som avhandlar påvens motiv och att det inte kan kritiseras. Just detta telegram är tämligen rättframt i jämförelse med senare kommentarer gällande Benedikt XV fredsförslag vilket kan bero på att det inte är ett officiellt uttalande utan av mer inofficiell karaktär. Det är också intressant att diplomaterna vid ett första påseende av förslaget genast kopplar ihop det med tidigare tyska utspel. Dagen efter det första uttalandet från Washington kommer det något klarare besked.

Agence Havas meddelar från Washington: Angående påvens förslag meddelas att under sin vistelse i Förenta staterna överlade Viviania och Balfour⁶⁰ med amerikanska regeringen om möjligheten av ett sådant förslag och man enades om att alla allierade, däribland Förenta staterna, skulle vägra att inlåta sig på att dryfta fredsfrågan så länge Tyskland höllo de områden de bemäktigat sig besatta. I politiska kretsar i Washington anser man att Tyskland oförtövat kommer att gå in på heliga stolens förslag. De allierade diplomaterna äro övertygade om att ententen skall förkasta dem.⁶¹

Redan i det här tidiga skedet verkar det stå ganska klart att ententmakterna inte kommer acceptera det påvliga förslaget. Ett krav som utkristalliserar sig är det att Tyskland före någon förhandling kan komma ifråga ska lämna de områden de ockuperar i Europa. Något svar från Tyskland, vare sig officiellt eller inofficiellt låter sig dock dröja ytterligare en tid. Först 22 augusti återfinns det första telegrammet med tysk avsändare som nämner det påvliga fredsförslaget. Det är i form av ett rykte som en tysk tidning publicerat och är mycket spekulativt.

Välvilligt mottagande i Wien och Berlin.

Enligt vad Fremdenblatt erfarit, har påvens fredsnot i de tongivande kretsarna fått ett sympatiskt mottagande: Samma ståndpunkt gentemot noten intages enligt förkljudande, även av den tyska regeringen. Sedan österrikisk-ungerska regeringen satt sig i förbindelse med den tyska, kommer svaret på påvens not att avlåtas.⁶²

Förfarandet inom både centralmakterna och ententen verkar vara likartat. Båda sidor vill konferera med sina allierade före dem ankommer med ett officiellt svar på fredsnoten. Redan dagen efter publicerar dock Hallandsposten ett uttalande som härstammar från den tyske rikskanslern Georg Michaelis.

⁵⁹ Hallandsposten 16 augusti 1917.

⁶⁰ Syftar på den franske konseljpresidenten René Viviani och Storbritanniens utrikesminister Arthur Balfour som vid denna tidpunkt befann sig i Washington för överläggningar med USA rörande finansieringen av kriget.

⁶¹ Hallandsposten 17 augusti 1917.

⁶² Hallandsposten 22 augusti 1917.

...Tagebl. säger sig likväl ha erfarit, att förhandlingarna huvudsakligen rörde sig om den påvliga fredsnoten, och att rikskanslern erkände dess ädla motiv, vilka ägde hans största sympatier. Emellertid var det för närvarande omöjligt att ingå på notens detaljer, då tyska regeringen ej ännu kände bundsförvanternas och först och främst Österrike-Ungerns ståndpunkt. Tillsvidare måste han därför inta en avvaktande hållning.

...Vid början av det 4:de krigsåret står – sade kanslern – Tyskland gynnsammare än någonsin. Likväl kan man ej spåra någon fredsvilja hos motståndarne.

...Vi hava, detta är den nakna sanningen, ej haft något inflytande på den påvliga notens tillkomst, men vi hälsa med sympati varje ärligt försök att komma freden närmare och därför också detta påvliga steg.⁶³

I det här uttalandet finns spår av de orsaker som till slut innebar att Tyskland inte accepterade fredsnoten. Det hävdas här att Tysklands militära ställning vid denna tid var starkare än någonsin vilket förmodligen beror på de samtal Michaelis hade med Hindenburg och Ludendorff tidigare under sommaren. I detta telegram menar Michaelis vidare att Tyskland inte haft något inflytande på påven då han skrev noten. Detta är en sanning med modifikation då grunden till noten utgjordes av de samtal som Vatikanen och Tyskland genomförde under sommaren. Det är också intressant att notera den vänlighet som Michaelis visar gentemot påven, detta tillhör inte vanligheten när det gäller fredsförslag under kriget. De brukar i vanliga fall avvisas på ett tämligen bryskt sätt.

Det första landet som lämnade ett officiellt svar på påvens not var USA. Svaret offentliggjordes 31 augusti och redan samma dag återfinns en sammanfattning som telegraferats från Washington till den franska telegrambyrån Agence Havas.

Till Agence Havas telegraferas från Washington:

I president Wilsons svar till påven heter det:

Även om varje hjärta som blöder av det fruktansvärda kriget, måste röras av påvens appel, så skulle det vara enfaldigt att söka den väg till fred, han angivit, enär den ej leder till det mål, som han söker nå. Att förhandla med Tysklands nuvarande regering skulle vara att tillåta dess ledare, som missräknat sig i sina planer, att åter befästa sin styrka, på det fastland, som de övergjutit med oskyldigt blod. En varaktig fred måste grundas på alla nationers förtroende. Det är omöjligt att godtaga de nuvarande ledarnas ord såsom varaktig garanti.⁶⁴

Detta telegram sammanfattar på ett bra sätt USA:s ståndpunkter. USA vill inte inlåta sig i förhandlingar med den nuvarande tyska ledningen men menar samtidigt precis som

⁶³ Hallandsposten 23 augusti 1917.

⁶⁴ Hallandsposten 31 augusti 1917.

rikskansler Michaelis att påvens ambitioner är goda. 1 september täcks större delen av Hallandspostens förstasida av president Wilsons svarsnot till påven.

Icke tyska folket, med dess hänsynslöse härskare, står i vägen för freden. Wilson avvaktar ett nytt vittnesbörd om centralmakternas krigsmål. President Wilsons svarsnot har nu offentliggjorts. I den samma heter det bl. a.:

Hans helighet föreslår i det väsentliga, att vi skola vända tillbaka till status quo före kriget, och att det skall uppnås en allmän försoning, avrustning och samverkan mellan nationerna, som skall vila på ett antagande av skiljedomsprincipen, att friheten till sjöss skall upprättas, och att Italiens och Frankrikes territoriella krav, de invecklade Balkanfrågorna och Polens återupprättande skola överlämnas till en sådan försonande lösning, som kan bli möjlig vid en sådan fred, däri det tages vederbörlig hänsyn till de folks krav, vilkas politiska öden kunna beröras.

...Ändamålet med kriget är att befria världens folk från den hotelse och nuvarande makt, som vilar på en stor militär institution, vilken kontrolleras av en av en oansvarig regering, som då den hemligen hade planlagt att behärska hela världen, grep till att genomföra en plan utan hänsyn till vare sig heliga traktatsenliga förpliktelser eller de principer för internationell handling och ära, som gällt och vårdats lång tid, en institution som valt tiden för kriget och icke hejdades vid något hinder, varken av lag eller barmhärtighet, höljde ett helt fastland med strömmar av blod, icke blott soldaters, utan också blod av oskyldiga kvinnor och barn och arma hjälplösa, som nu står gäckade, men icke slagna, en fiende till 4/5 av världen. Denna makt är icke det tyska folket, det är det tyska folkets hänsynslöse herre.

...Amerikas folk tror, att freden måste vila på folkens rättigheter, icke regeringars rättigheter, folkens rättigheter, antingen folken äro små eller stora, svaga eller mäktiga, med lika rätt till frihet, säkerhet och självstyre och rätt att på rättvisa villkor, taga del i världens ekonomiska goda, tyska folket givetvis inberäknat, om det vill gå in på likställighet och icke sträva efter herredöme. Prövningen av varje plan till fred måste därför vara denna: Vilar den på alla de ifrågavarande folkens löfte eller blott på en äregirig och intrigerande regerings ord å ena sidan och en grupp fria folk å den andra? Vi kunna icke taga de nuvarande ledarnas i Tyskland ord som garanti.⁶⁵

I detta svar skräder inte president Wilson orden utan går till häftig attack mot de tyska ledarna. Samtidigt vidhåller Wilson de krigsmål han offentliggjorde tidigare under sommaren.⁶⁶ Påvens tankar om en tillbakagång till status quo avvisas helt och det kan uttydas ur Wilsons svar att han vill se en helt ny världsordning efter kriget. En världsordning som bygger på de olika folkens vilja och rättigheter.

Dagarna efter det amerikanska svaret avstannar rapporteringen om fredsnoten i Hallandsposten och det lilla material som återfinns är av det er spekulativa slaget.

⁶⁵ Hallandsposten 1 september 1917.

⁶⁶ Hallandsposten 17 augusti 1917.

Påvens nya fredsförslag.
Engelsk gissning om innehållet.
Daily news korrespondent i Washington meddelar:
Det antages att påven i sin andra fredsnötk skall framlägga följande förslag:
1) Belgiens oavhängighet återupprättas.
2) Tyskland erhåller Antwerpen.
3) Lothringen blir autonomt.
4) Tyskland erhåller Elsass.
5) Triest blir en frihamn.
6) Balkanfrågan avgörs på en särskild fredskonferens.

Vossische anmärker härtill att Daily news uppgifter uppenbart äro ett känslospröt, som England och Amerika skickat ut för att sondera stämningen. På tysk sida kommer man avböja diskussion om de uppräknade punkterna redan av den anledningen att själva huvudsaken fattas, nämligen ett uttalande om det asiatiska Turkiets öde. Genom tystnad på denna punkt tjänar man de engelska intressena liksom genom förslaget om en särskild Balkankonferens, där centralmakterna skulle utsätta sig för att överröstas.⁶⁷

Dessa spekulationer om ett andra fredsförslag från påven är just spekulationer. I källmaterialet återfinns det ingen information om att det sådant andra förslag överhuvudtaget diskuterades vid den här tiden. Ytterligare en vecka senare börjar ryktena gå om centralmakternas gemensamma svarsnot. Detta presenteras i tidningen på sedvanligt vis, alltså först med rykten och spekulationer för att bli allt mer konkret varefter tiden går.

Påvens fredsnötk.
Centralmakternas svar väntas i nästa vecka.
Wiener Politischer Rundschau meddelar att centralmakternas svar på påvens fredsnötk kommer att avlåtas under loppet av nästa vecka. Mellan Tyskland och Österrike-Ungern har fullkomligt samförstånd uppnåtts rörande tidpunkten för svarets avlämnande och beträffande dess innehåll. I väl underrättade politiska kretsar förljudes det att svaret hålles i en synnerligen tillmötesgående och vänskaplig ton. I svaret uttalas den varmaste tacksamhet till påven, som vid sin aktion endast haft hela mänsklighetens välgång och lycka för ögonen. I centralmakternas svar betonas den principiella beredvilligheten till en varaktig fred, som skyddar alla staters och alla folks rättigheter. Ingående sysselsätter man sig med de enskilda förslagen i den påvliga noten. Huvudinnehållet i svaret kommer att publiceras samma dag det överlämnas och svarets ordalydelse kommer att offentliggöras en vecka senare.⁶⁸

I det här telegrammet som är långt ifrån det officiella svaret läggs tonvikten inte på de politiska aspekterna av fredsförslaget utan på att svaret är vänligt och vänskapligt i tonen.

Under den här perioden publicerar också Hallandsposten två bilder från Vatikanen. Den första återfinns med bildtexten "*Påve Benedikt XV vid sitt skrivbord*"⁶⁹ och föreställer som

⁶⁷ Hallandsposten 6 september 1917.

⁶⁸ Hallandsposten 14 september 1917.

⁶⁹ Hallandsposten 17 september 1917.

texten antyder påven vid sitt skrivbord då han sitter och skriver. Den andra bilden publicerades 21 september och föreställer påvens tronsal. Bilden efterföljs av en kortare text.

Tronsalen i Vatikanen.

Vatikanen i Rom, där påven bor är ett stabilt byggnadskomplex. Som bekant innehåller palatset icke mindre än 11,000 rum, som alla äro dyrbart utsmyckade. Vi se oss idag i stånd till att bringa en interiör av ett av gemaken, den bekanta tronsalen, i vilken påven vid högtidliga tillfällen mottager diplomatiska och kyrkliga sändebud. Möjligen kommer överräckandet av centralmakternas svar på Benedikts XV's fredsnot att äga rum just i denna sal.⁷⁰

I det undersökta materialet är dessa två bilder unika, det är de enda bilderna som föreställer påven och delar av hans residens. Varför de har publicerats är svårt att svara på men min gissning är att syftet bakom dem är att ge läsarna mer bakgrundsinformation om det pågående skedet.

22 september publiceras så slutligen den tyska svarsnoten.

Tysklands svar på påvens fredsnot har nu publicerats. Svaret är hållet i en tillmötesgående ton. I slutet av noten heter det: Tyskland är genom sitt geografiska läge och sina ekonomiska behov hänvisat till fredlig samfärdsel med sina grannar och det avlägsna utlandet. Intet folk har därför mer än det tyska anledning att önska, att i stället för, det allmänna hatet och den allmänna kampen en försonlig och broderlig anda mellan nationerna inträder. När folken, ledda av denna anda, till sitt eget bästa insett, att det mera gäller att betona det enande än det skiljande i deras förbindelser, så skall det lyckas dem att reglera de enskilda ännu öppna stridsfrågorna, så att tillfredsställande levnadsvillkor skapas åt var och en och därmed ett återupprepande av den stora folkkatastrofen synes uteslutet. Endast under denna förutsättning kan en varaktig fred grundläggas, som genom ett förnyat andligt närmande och det mänskliga samhällets förnyade uppblomstring. Denna allvarliga och uppriktiga övertygelse uppmuntrar oss till den tillförsikten, att även våra motståndare i de av hans helighet till övervägande framlagda tankarna måste se en lämplig grundval för att under betingelser, som motsvarar billighetens anda, träda närmare för beredandet av en kommande fred.⁷¹

Hallandsposten väljer att enbart publicera notens sista stycke vilket är något av ett mästerverk när det gäller diplomatisk retorik. Det tyska svaret kan uttolkas så att de gärna vill ha fred men att de andra krigförande länderna först måste sätta sig vid förhandlingsbordet. Detta är ungefär samma ståndpunkt som återfinns i den amerikanska noten med den självklara skillnaden att i det amerikanska fallet är tyskarna som ska lägga ner vapnen först. 24 september publicerar Hallandsposten fler stycken från den tyska noten. Dessa stycken fokuserar på hur den tyske kejsaren och arméledningen förgäves försökte förhindra kriget

⁷⁰ Hallandsposten 21 september 1917.

⁷¹ Hallandsposten 22 september 1917.

och nu gör allt i deras makt för att stoppa. De menar att kriget beror på en rad olyckliga omständigheter och krigshetsare i andra stater.

...Även under den kris, som ledde till den nuvarande världsbranden, ha h. m:tsa strävanden ända till sista ögonblicket gått ut på att bilägga striden genom fredliga medel. Sedan kriget utbrutit mot hans önskan och vilja, har kejsaren i förening med sina höga bundsförvanter först högtidligt förkunnat sin beredvillighet att inlåta sig i fredsunderhandlingar.

...Med särskild sympati helsar den kejsarliga regeringen den ledande tanken i den fredskallelse, vari hans helighet påven på ett klart sätt bekänner sig till den övertygelsen, att rättens moraliska makt hädanefter bör träda i stället för vapnens materiella makt.

...Den kejsarliga regeringen skall därvid understödja varje försök, som är förenligt med tyska rikets och folkets intressen.⁷²

Den tyska svarsnoten stödjer också tanken på en internationell skiljedomstol för att i framtiden lösa konflikter utan att behöva ta till vapen. En förutsättning för detta är dock att alla inblandade stater samt alla neutrala stater i Europa ger sitt godkännande. Först då kan Tyskland skriva på ett sådant avtal.⁷³

Samma dag publiceras även delar av den svarsnot som Österrike-Ungerns kejsare Karl I författat. Denna not är i tonen den absolut hövligaste men innehåller inte några konkreta förslag eller ställningstaganden.

Kejsar Karls svar till påven har formen av en handskrivelse till den helige fadern. Inledningsvis betonas den ädla och upphöjda anda, som besjälade påven då han tog initiativet till dryftandet av fredsbetingelserna, och det framhålles vidare, att Österrike-Ungern flera gånger framlagt förslag för att göra slut på blodsutgjutelserna. Med djupaste övertygelse hälsa vi Eders helighets ledande tanke, att den framtida världsordningen med uteslutande av vapnens makt skola vila på rättfärdighetens grundval. Vi biträda därför Eders helighets uppfattning, att förhandlingar mellan de krigförande skulle och borde kunna föra till en förståelse om och på vad sätt rustningarna i en framtid kunna nedbringas och därigenom leda till det målet att havens frihet blir erkänd...

...Skulle det, vilket vi av fullaste hjärta önska, lyckas Eders helighet, att nå till enighet mellan de krigförande, varigenom dessa upphöjda tankar förverkligas och därvid gives Österrike-Ungern säkerhet för dess ohämmade vidare utveckling, då kan de heller icke falla sig svårt, att i rättfärdighetens anda nå en lösning ur svårigheterna.⁷⁴

⁷² Hallandsposten 24 september 1917.

⁷³ Hallandsposten 24 september 1917.

⁷⁴ Hallandsposten 24 september 1917.

Samma dag publiceras även kommentarer på den tyska svarsnoten från USA och Storbritannien. USA:s utrikesdepartement menar att deras krigsmål står fast och att de inte behöver ändra vare sig krigsmålen eller sitt eget svar till följd av det tyska svaret.⁷⁵ Det brittiska svaret är däremot i form av ett våldsamt angrepp på Tysklands ledning.

Reuters har från kompetent håll fått mottaga följande meddelande:
Det synes knappast behövt, särskilt med hänsyn till president Wilsons svar till påven, att utförligt kommentera det tyska svaret, men det må påpekas, att det icke innehåller ett enda ord om återställande eller ersättning.

...Den sympati som tyska regeringen uttalar för principen om moralens makt och rätten, passar icke bra att komma från dem, vilkas blodbefläckade meritlista omfattar förödandet av Belgien, mord på fredliga civila personer, sänkandet av passagerarfartyg, bombarderandet av oförsvarade städer, mordet på syster Cavell⁷⁶ och kapten Fryatt⁷⁷, torpederandet av lasaretsfartyg, bombardement mot lasarett, deportationerna från Belgien och norra Frankrike, medbrotsligheten i deras bundsförvanters turkarnas utrotande av den armeniska nationen och otaliga andra brott.⁷⁸

26 september kommer så en första kommentar från Vatikanen, denna behandlar svaret från centralmakterna. Påven menar sig vara mycket nöjd med svaret från centralmakterna och vill fortsätta bygga fredsarbetet utifrån dessa svar.

Från München meddelas, att påven med stor tillfredsställelse mottagit centralmakternas svar.

...Dessutom bekräftas det, att Vatikanen, redan innan svarsnoterna anlände, har sökt och uppnått förbindelse med andra neutrala för att, om noterna ljöde gynnsamt, bilda en maktgrupp, som skulle ha till uppgift att genom gemensamma föreställningar verka för, att de allierade uppge sitt motstånd mot inledande av fredsunderhandlingar.

...Centralmakternas noter lämna vägen fri för ett meningsutbyte mellan de krigförande makterna, vilket fullkomligt motsvarar den påvliga notens ändamål.⁷⁹

Samma dag publiceras ytterligare brittiska kommentarer på den tyska svarsnoten och återigen är det de påstådda tyska krigshetsarna som står i fokus.

Den liberala Daily News anser det vara ett karakteristiskt drag, att världens förnämsta militärmakt skulle åstunda en framtid, då användandet av makt i fråga om internationella tvister betraktas som en ociviliserad tradition och

⁷⁵ Hallandsposten 24 september 1917.

⁷⁶ Edith Cavell, en brittisk sjuksköterska som arbetade i det ockuperade Belgien och hjälpte sårade brittiska soldater att fly till Nederländerna. Hon greps av tyska myndigheter 1915 och avrättades.

⁷⁷ Avser Charles Fryatt, kapten på ett brittiskt handelsfartyg som försökte ramma en tysk ubåt i färd med att torpedera hans fartyg. Fryatt greps tillsammans med sin besättning, ställdes inför krigsrätt och dömdes till döden.

⁷⁸ Hallandsposten 24 september 1917.

⁷⁹ Hallandsposten 26 september 1917.

svärdsmakten ersättes av skiljedom. Detta i förening med tyske utrikesministerns iver att förmildra Argentina genom att kasta överbord den eländige Luxemburg och hans mordkonspirationer är ett tecken till, att den preussiska krigarandan är försvagad.⁸⁰

I denna tämligen långa kommentar upprepas också kraven på att den nuvarande tyska ledningen ska avgå. Innan så har skett kan det inte bli frågan om några fredsförhandlingar.

27 september återkommer signaturen R-s-s med en lång artikel under rubriken ”*Fredens gryning*”. Grunden till artikeln utgörs av påvens not och de svar som hittills avgetts och författaren menar att trots de avvaktande svaren och luddiga formuleringarna finns där hopp om fred och att påven borde sammankalla en fredskonferens i Vatikanen. Belgiens roll återkommer gång på gång i resonemanget och R-s-s menar att just Belgiens frihet är nyckeln till en varaktig fred i Europa.

Englands självbevarelsedrift krävde som *conditio sine qua non*, det oeftergivliga villkoret för fredsförhandlingarnas upptagande. Ett av Tyskland dominerat Belgien skulle innebära ett ständigt hot både mot Frankrike och framför allt det brittiska öriket.⁸¹

Vidare menar författaren att även om Wilsons svar till påven var något bryskt i tonen är hans väg till fred kombinerad med påvens förslag det som kommer få alla krigförande stater till förhandlingsbordet. Avslutningsvis påpekas det att Tyskland nu står i princip ensamma i striden och att om de inte kan acceptera folkens frihet och staters suveränitet kommer ingen varaktig fred nås inom överskådlig framtid.⁸²

Slutet på september innebär en förändring i rapporteringen rörande påvens not. Det är tydligt att denna allt mer fokuserar på de olika ländernas svar på påvens not än själva noten.

...Rörande påvenoten förklarade rikskanslern att den tyska noten hos flertalet av våra fiender mottagits med tydlig förlägenhet. Det är svårt att förstå huru kännare av det internationella läget och internationella bruk någonsin skulle kunna tro, att vi genom en ensidig offentlig förklaring till vår nackdel skulle kunna fastställa en lösning av så viktiga frågor, som stå i ett olösligt samband med hela det frågekomplex, som skall behandlas vid de eventuella fredsförklaringarna.⁸³

Tendensen är att tidningens rapportering allt mer återgår till det normala. Alltså en rapportering om själva kriget samt politiken bakom det. Påven nämns till exempel allt mer

⁸⁰ Hallandsposten 26 september 1917.

⁸¹ Hallandsposten 27 september 1917.

⁸² Hallandsposten 27 september 1917.

⁸³ Hallandsposten 29 september 1917.

sällan och antalet telegram om hans fredsnot minskar. Det sista telegrammet som berör Benedikt XV fredsnot är daterat 3 oktober och är en del av den svarsnot som sultanen i Konstantinopel skickade.

Ny svarsnot till Vatikanen.

Sultanen förklarar att ingenting kan stå i vägen för fredsunderhandlingar.

I sultanens handskrivelse till svar på påvens not heter det bland annat: Vi äro övertygade om, att våra motståndare av idag äro besjälade av samma tankar och sådana känslor som äro förenliga med vårt karakteriserade berättigade mål; ingenting kan stå i vägen för inledande av de fredsunderhandlingar, som Eders helighet i Edert hjärtats ädelmod önskar. Måtte den allsmäktige städse taga Eders helighet under sitt gudomliga beskydd.⁸⁴

Sultan Mehmed V är som synes mycket hövlig i sitt svar vilket styrker den tes som Lars Cavallin ger uttryck för när han menar att förhållandet mellan Benedikt XV och sultanen var mycket gott. Efter detta datum återfinns ingen ytterligare rapportering om påvens fredsförslag. Vad detta beror på är svårt att svara på men en förklaring kan vara att aktiviteten i kriget avtar varje höst på grund av att vädret omöjliggör större offensiver. Detta i sin tur påverkar rapporteringen av kriget och krigsrelaterade händelser i Hallandsposten.

Som jag tidigare visat intar Hallandsposten en mycket kyrkofientlig position och detta är lätt att se i det undersökta materialet före 1 augusti 1917. Detta ändras dock i samband med påvens fredsnot och bevakningen av denna. Under perioden 1 augusti fram till och med 31 december 1917 finns det vare sig någon artikel eller annan text som återspeglar den tidigare så fientliga hållningen gentemot kyrkan.

⁸⁴ Hallandsposten 3 oktober 1917.

3. Analys

När mänskligheten går in i 1900-talet har Europa genomgått en drastisk förändring som då pågått i flera hundra år. Från den tidiga renässansen fram till industrialiseringens omvälvande förändring av kontinentens ekonomi och sociala strukturer. Som ett led i denna förändringsprocess minskar också kyrkans makt och inflytande över samhället och den enskilda människan. Charles Taylor beskriver detta på följande sätt, ”*en samhällsförändring som innebär att religiös tro och övertygelse till och med för den som är stark i tron är en mänsklig möjlighet bland andra*”.⁸⁵

En av dessa andra mänskliga möjligheter var vid denna tidpunkt den starka nationalismen som svepte över Europa. Benedikt XV negligerar denna nationalism som drev Europas nationalstater in i kriget. Lars Cavallin skriver om just denna nationalism i sin bok ”*Påvar i moderna tider*” där han presenterar en bild av att dessa nationalistiska tankar till stora delar ersatt religionens tidigare övergripande makt.

Tanken med Benedikt XV:s fredsnot var naturligtvis god men det han presenterade hade enligt mig tre tydliga svagheter.

För det första är den alldeles för vagt formulerad i de stycken som rör territoriella dispyter länderna emellan. Andan tycks vara att det mesta kommer lösa sig av sig självt, vilket det naturligtvis inte gör. Frågan om Belgien är ett tydligt exempel. Belgien hade varit en stötesten mellan Tyskland, Frankrike och Storbritannien under ett par årtionden före Första världskriget. Ett annat exempel är Alsace-Lorraine (Elsass-Lothringen) som både Frankrike och Tyskland gjorde anspråk på. Detta visar sig också i de svar som de stridande länder avger till påven, ingen är villig att ge upp en tum mark utan strid.

För det andra så finns där en rad nästintill naiva formuleringar som gäller det framtida Europa. Detta skulle vara ett avväpnat Europa utan stora militära styrkor. Tanken är som sagt mycket god men jag anser att steget från världshistoriens dittills mest omfattande krig till nästintill total avväpning var ytterligt långt och väl mycket för de europeiska ledarna att ta in vid den här tiden.

⁸⁵Bangstad 2012, sid. 35.

För det tredje så kom påvens fredsförslag vid helt fel tidpunkt. Sommaren 1917 ansåg bägge sidor att de hade stora möjligheter att vinna kriget. USA hade några månader tidigare gått in i kriget på ententens sida och skeppade över enorma mängder soldater och förråd.

Storbritannien och Frankrike hade hämtat sig från de fasansfulla slagen vid Verdun och Somme året innan och stampat fram nya arméer som stod redo för att kasta sig över tyskarna. Den tyska armén å sin sida hade ett mycket fördelaktigt läge eftersom de var på god väg att besegra Ryssland. När väl det var gjort hade de nästan 1,5 miljoner soldater att sätta in på västfronten. Ur detta perspektiv kom påvens fredsnot vid helt fel tillfälle.

Benedikts fredsinitiativ avböjdes av alla parter även om centralmakterna var något mer positiva än ententen. Detta är heller inte så märkligt då ententmakterna (med viss rätta) ansåg att förslaget gynnade centralmakterna. I noten finns heller inga krav på att lösa upp de europeiska kejsardömena vilket var ett krav från den allierade sidan där särskilt USA:s fredssträvanden grundade sig på principen ett folk, en stat.

När det gäller de krigförande länderna så hade det nya industriella kriget satt den typen av tankar och hänsyn åt sidan, det enda som gällde var att vinna kriget, kosta vad det kosta ville. När det gäller just den här aspekten av förhållanden mellan realpolitiken och religionen är det tämligen tydligt i det undersökta materialet att kyrkan har liten eller ingen makt över kriget eller Europas politik. Detta är ju dock inget nytt, som Sindre Bangstad påpekar kan man spåra detta tillbaka till tiden för den Westfaliska freden.⁸⁶

När det gäller frågan om Hallandspostens förhållningssätt i religiösa frågor har jag funnit en tydlig skiljelinje i det undersökta materialet. I undersökningens första del, den som sträcker sig från 1 januari fram till och med 31 juli 1917 visar Hallandsposten upp ett kraftigt avståndstagande i frågor som gäller kyrkan. Här kan man med fördel ta upp ytterligare en av Charles Taylors tre punkter, "*en tömning av den offentliga sfären på referenser till Gud eller en överordnad realitet*".⁸⁷ Flera reportage och artiklar visar tydligt på detta mönster. Den gemensamma linjen är att kyrkan står som motvikt till demokrati och frihet samt att den har hjälp till att hetsa fram kriget.

Denna typ av material upphör dock tämligen abrupt i och med påvens fredsnot och i undersökningens andra hälft förekommer det inte ett spår av den tidigare så hätska kritiken.

⁸⁶Bangstad 2012, sid. 25.

⁸⁷Bangstad 2012, sid. 35.

Förutom själva nyhetsrapporteringen rörande fredsnoten uttrycker även en av Hallandspostens skribenter, R-s-s, en stark förhoppning till påvens fredsarbete i en artikel med titeln "*Fredens gryning*". I denna menar författaren att Vatikanen och den heliga stolen mycket väl kan vara nyckeln till fred samtidigt som han pekar på de många svårigheter och hinder som ligger i vägen för att få ett slut på kriget.

Det är intressant att se hur det av Hallandspostens publicerade materialet förändras efter de första rapporterna om ett påvligt fredsförslag. Om denna förändring har ett direkt samband med fredsnoten är naturligtvis omöjligt att säga. Jag ser det dock som ytterligt troligt att det finns ett samband mellan tidningens argumentation rörande religion och påvens fredsnot. I och med denna not visade påven att han hade en vilja att avsluta kriget och detta gick stick i stäv med Hallandspostens påståenden att kyrkan var en av de institutioner som hetsat fram kriget. Att i det läget fortsätta kritiken mot kyrkan hade gett läsarna minst sagt dubbla budskap och inte gynnat tidningen.

Hallandspostens ändrade ståndpunkter kan även bygga på det faktum att påvens förslag vilar på de enskilda ländernas förnuft och ansvarstagande. Tidningen hade tidigare drivit en hård linje där de menade att kyrkan och religionen stod i direkt opposition till de enskilda ländernas demokratiska utveckling. Nu när påven lägger fram ett förslag som trots sin orimliga tro på de stridande ländernas vilja till fred bygger på fria och demokratiska principer kanske tidningsledningen ansåg att de målat in sig i ett hörn och avbryter helt enkelt den tidigare så kyrkofientliga hållningen.

4. Källmaterial och litteratur

4.1 Källmaterial

Hallandsposten, 1 januari – 31 december, 1917.

4.2 Litteratur

Bangstad, S., *Sekularismens ansikten*. Lund 2012.

Boberg, S., *Pressens historia*. Stockholm 1970.

Bickers, B. W., Holmes, J. D., *Katolska kyrkans historia*. Malmö 2006.

Cavallin, L., *Påvar i moderna tider*. Ängelholm 2006.

Duffy, E., *Helgon och syndare – En bok om påvarnas historia*. Skellefteå 2002.

Gelfgren, S., *Kristendomen och den moderna världsbilden – Norra Europa 1500-2000*. Lund 2005

Hägg, G., *Påvarna – Två tusen år av makt och helighet*. Stockholm 2006.

Franzén, N-O., *I Sverige under Första världskriget – Undan stormen*. Stockholm 1986.

Kent, P. C., Pollard, J. F., *Papal diplomacy in the modern age*. London 1994.

Peters, W. H., *The life of Benedict XV*. Milwaukee 1959.

Peterson, M., mfl., *Förnuft och reiligiös tro – En inledning till religionsfilosofin*. Oxford 1991.

Pollard, J. F., *The unknown pope – Benedict XV and the pursuit of peace*. London 1999.

4.3 Internetkällor

http://www.firstworldwar.com/onthisday/1917_08_01.htm, 2015-09-25.

<http://www.kb.se/soka/tidningar-och-tidskrifter/Nya-Lundstedt-tidningar/>, 2010-12-12.

http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xv/apost_exhortations/documents/hf_ben-xv_exh_19170801_des-le-debut_it.html, 2015-09-25.

Mattias Allgulin

Besöksadress: Kristian IV:s väg 3
Postadress: Box 823, 301 18 Halmstad
Telefon: 035-16 71 00
E-mail: registrator@hh.se
www.hh.se